

JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA HARAKATLI O'YINLAR VOSITASIDA O'QUVCHILARNI ESTETIK TARBIYALASH

Qurbanova Shoiri Bazarbayevna

Qoraqalpog'iston respublikasi Ellikqal'a tumani

21-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi jismoniy tarbiya fani o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy tarbiya darslarida harakatli o'yinlar vositasida estetik tarbiyalash borasida dars jarayonini muvofaqiyatli tashkil etish uchun ularni (milliy harakatli o'yinlarning) rejalashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu ma'noda ta'lim tizimining umumiy o'rta ta'lim bosqichida boshlang'ich sinf o'quvchilarining yuksak ma'naviyatli, estetik didli, axloqli va ma'rifatli, bir so'z bilan aytganda, barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga alohida ahamiyat berilishi talab etilmoqda. Bu jarayonda yosh avlodning jamiyat rivojiga mos bilim, ko'nikma va malakalar sohibi bo'lishi muhimligini ta'kidlaydi. Jumladan, ta'lim va tarbiya ishlarini boshlang'ich sinf o'quvchilarida milliy harakatli o'yinlarning estetik asoslarini anglash ko'nikmasini shakllantirishga yo'naltirish masalasi yoritilgan.

Kalit so'zlar o'quvchilarni estetik tarbiyalash, milliy harakatli o'yinlar, texnika, metodika, tayyorgarlik, bolalar, estetik rivojlanish omillari.

Abstract: In this article, in order to successfully organize the lesson process in the field of aesthetic education of students through physical education classes of primary school students, planning them (national active games) is of great importance. In this sense, at the general secondary education stage of the education system, special attention is paid to educating primary school students as highly spiritual, aesthetically inclined, moral and enlightened, in short, well-rounded individuals. In this process, it is emphasized that it is important for the younger generation to have knowledge, skills and qualifications appropriate for the development of society. In particular, the issue of directing educational and educational work to the formation of the ability to understand the aesthetic foundations of national active games in primary school students is highlighted.

Keywords: aesthetic education of students, national active games, technique, methodology, preparation, children, factors of aesthetic development.

KIRISH

Harakatli o'yinlar jismoniy tarbiyaning eng ta'sirchan usullaridan bo'lib, o'quvchilarda aqliy, axloqiy va nafosat tarbiyasini birgalikda muvaffaqiyatli amalga oshirishda muhim vositadir. Shuning uchun bolalar o'yinlarining ruhi, tabiati, saviyasi, ishtirokchilarning xatti-harakatlari kabi jihatlariga ham e'tibor berish zarur. 11-12 yoshli voleybolchilarda umumiy va maxsus jismoniy tarbiyani qiziqarli va foydali o'tkazish uchun biz tavsiya etayotgan ba'zi harakatli o'yinlardan foydalanishda ham xuddi shu xususiyatlarga e'tibor berish kerak. Harakatli o'yinlar o'quv-trenirovka mashg'ulotlarida yordamchi vosita sifatida qo'llaniladi. Chunki o'yin shug'ullanuvchilarda qiziqishni oshiradi, ularga zavq bag'ishlaydi, ish qobiliyatini tezroq tiklanishini ta'minlaydi. O'yin tufayli charchashni unutadilar, trenirovka mashg'ulotlarini diqqat bilan bajaradilar. O'zbekiston Respublikasida "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" talablari asosida ta'lim-tarbiyani takomillashtirish masalasi muhim ahamiyat kasb etib, unda o'quvchi-yoshlarning ma'naviy, jismoniy hamda estetik madaniyatini shakllantirish uchun tashkiliy, psixologik-pedagogik shart-sharoitlarning metodik tizimini ishlab chiqish dolzarb muammolar sirasiga kiradi. Respublikamizning birinchi Prezidenti I.A.Karimovning 2010 yil 29 yanvarda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasidagi "Asosiy vazifamiz -vatanimiz taraqqiyotini va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir" nomli ma'ruzasida, "biz farzandlarimizning nafaqat jismoniy va ma'naviy sog'lom o'sishi, balki ularning eng zamonaviy intellektual bilimlarga ega bo'lgan, uyg'un rivojlangan insonlar bo'lib, XXI asr talablariga to'liq javob beradigan barkamol avlod bo'lib voyaga yetishi uchun zarur barcha imkoniyat va sharoitlarni yaratishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'yganmiz", - deb ta'kidlagan edi. Shu ma'noda ta'lim tizimining umumiy o'rta ta'lim bosqichida o'quvchi-yoshlarni yuksak ma'naviyatli, estetik didli, axloqli va ma'rifatli, bir so'z bilan aytganda, barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga alohida ahamiyat berilishi talab etilmoqda. Estetika insoniyatning mehnati va o'z faoliyatidan boshlanadi. Bu esa uni o'rab turgan muhit va o'zini shakllantirishga yo'naltirilgan borliqqa bo'lgan estetik munosabati, uning o'zining faoliyatidan kelib

chiqadi. Harakatlardagi estetikani anglash va uni xis qilish o'z faoliyatida harakatli o'yinlarni qo'llash vositasida ma'naviy kuch sifatida shaxsning estetik rivojlanishidagi asosni tashkil etadi. Bolaning faoliyati qiyin va mushkul tus olmay unga estetik zavq bag'ishlashi uchun, ma'naviy ko'tarinkilik ruhida uni amalga oshirish harakatlarni aniqligi va go'zalligi vaqtni tejalishiga, o'quvchining ruhlantirishga hamda mazkur jaryonga diqqat-e'tiborini tortishga olib keladi. Umumiy o'rta ta'limning boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy tarbiya darslarida harakatli o'yinlar vositasida o'quvchilarni estetik tarbiyalash borasida dars jarayonini muvofaqiyatli tashkil etish uchun ularni (milliy harakatli o'yinlarning) rejalashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu ma'noda ta'lim tizimining umumiy o'rta ta'lim bosqichida boshlang'ich sinf o'quvchilarining yuksak ma'naviyatli, estetik didli, axloqli va ma'rifatli, bir so'z bilan aytganda, barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga alohida ahamiyat berilishi talab etilmoqda. Bu jarayonda yosh avlodning jamiyat rivojiga mos bilim, ko'nikma va malakalar sohibi bo'lishi muhimligini ta'kidlaydi. Jumladan, ta'lim va tarbiya ishlarini boshlang'ich sinf o'quvchilarida milliy harakatli o'yinlarning estetik asoslarini anglash ko'nikmasini shakllantirishga yo'naltirish alohida e'tiborni talab etadi. Shu jihatdan olib qaraganda umumiy o'rta ta'lim yo'nalishida tadqiq qilinishi lozim bo'lgan muhim masalalar tizimida o'quvchilarni zamonaviy usullar asosida estetik tarbiyalashda milliy harakatli o'yinlardan foydalanishning pedagogik tizimini ishlab chiqish, uni amaliyotga tatbiq etishning yangi uslubiy yondashuvlarini joriy etishning mazmuni va metodikasini ishlab chiqish muammosi utuvor tarzda qarilishi lozim. Umumiy o'rta ta'limning boshlang'ich sinflarida o'qitiladigan jismoniy tarbiyadan DTS o'zining tuzilishi va mazmuniga ko'ra jismoniy tarbiyani o'qitish jarayonida o'quvchi shaxsi, uning jismoniy rivojlanishi, intilishlari, qobiliyati va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqadi. Ammo amaldagi dasturlar bo'yicha tuzilgan o'quv qo'llanmalarda taqdim qilinayotgan topshiriqlar har doim ham harakatli o'yinlar o'quvchilarni estetik tarbiyalashga mo'ljallanmagan. Avval aytganimizdek, juda ko'p harakatli o'yinlar chetdan kirib kelib, milliylashib ketgan. Chunki ularning mazmun, maqsad va mohiyati yurtimizning iqlim sharoiti, aholining ijtimoiy mehnat 16 turmush madaniyatiga mos kelgan. Shu sababdan milliy harakatli o'yinlar tarkibida uchraydigan boshqa millatlarning harakatli o'yinlari haqida fikr-mulohazalar yuritilsa ajablanmaslik zarur. Atoqli olimlar

M.Murodov, U.Qomboyev, MJabborov, J.Toshpulatov, A.Atoyev, R.Abdumalikov, T.Usmonxo‘jayev kabilaming ilmiy-nazariy mulohazalari hamda o‘yinlaming mazmunlari asosida milliy harakatli o‘yinlami quyidagi turkumlariga ajratish mumkin:

1. Tabiat manzaralari, fanlar bilan bog‘liq o‘yinlar. Bunga “Ko‘chat o‘rnat”, “Kartoshka ekish”, “Yomg‘ir”, “Ayozi bobo” kabi o‘yinlarni namuna qilib ko‘rsatish mumkin. Bu o‘yinlar ob-havoning o‘zgarishi, sovuq va yomg‘irlardan saqlana bilish kabi harakatlar asosida shug‘ullanuvchi birdamming hushyorlik, epchillik, chidamlilik kabi jismoniy sifatlari va aqliy fazilatlarini tarbiyalashda xizmat qiladi.

2. Hayvonot olami bilan bog‘liq o‘yinlar. Bunga “Qushlar piri qilib uchdi”, “Kalxat keldi, qochbolam”, “Bo‘rilar va ovchilar”, “Zovurdagi bo‘rilar”, “G‘ozlar”, “Tulki bilan xo‘roz”, “It va qarg‘a” va shu kabi juda ko‘p o‘yinlar misol bo‘la oladi. Bu o‘yinlarda do‘stlik munosabatlar, yaxshilik va yomonlik, o‘zini ehtiyot qilish kabi fazilatlar bilan birgalikda va jismoniy sifatlarni tarbiyalash kayfiyatni oshiriladi. Shu asosda bolalarda hayvonot olamiga bo‘lgan qiziqish, uni asrash kabi his-tuyg‘ular uyg‘onishi mumkin.

3. Mehnat bilan bog‘liq o‘yinlar. Inson faoliyati aqliy va jismoniy mehnat bilan belgilanadi. Ularni harakatli o‘yinlar mazmunida ham uchratish mumkin. Aqliy mehnatga doir o‘yinlar turkumiga “Sanash o‘yinlari”, “Sonlarni yozish va o‘ylab top”, “Ism yoki buyumlarni ketma-ket va aralash turib aytish”, “Sakrab qo‘shiq aytish”, “Kim tez rasm chizish”, “Shakllarni joylashtirib o‘z holiga keltirish” (shakl yasash) va shunga o‘xshash faoliyatlarni aks ettiruvchi o‘yinlar kiradi. Jismoniy mehnatni aks ettiruvchi harakatli o‘yinlar ham juda ko‘pdir. Ularga “O‘tin yorish”, “Podato‘p” (cho‘pon), “Qo‘sh haydash” (yerni haydash, chopish), “Osilib chiqish”, “Tortilish”, “Yuk ko‘tarish”, “Eshak mindi”, “Piyoda poyga”, «Poyezd» vaboshqalar kiradi. Ularning mazmunida mehnat qilish yo‘llari, uni bajarish usullari hamda chidamlilikni ifoda etuvchi xislatlar mujassamlashgan. Umuman olganda, milliy harakatli o‘yinlaming barchasida aqliy va jismoniy mehnatlar uyg‘unlashib, asosan jismoniy barkamollikni tarbiyalashga xizmat qiladi.

4. Ommaviy madaniy tadbirlar (bayramlar, to‘ylar, turli xil marosimlar, sport musobaqalari va h.k.)da qo‘llaniladigan, yana namoyish va musohaqalashish maqsadida uyushtiriladigan murakkab va oddiy harakatli o‘yinlar. Ular tarkibiga kurash elementlari,

ot o'yinlari, ko'pkari-uloq, poyga, dorbozlik, tosh ko'tarish, arqon tortishish, yelka urishtirish, «xo'rozlar jangi» va h.k. kiradi.

5. Jismoniy sifatlarni tarbiyalashga xizmat qiluvchi o'yinlar ham o'z navbatida turli turkumlarga bo'linadi. Ularga quyidagilarni namuna qilib ko'rsatish mumkin: tezlikka doir o'yinlar: "Qopqon", "Kim oldin", "Insiz quyon", "To'rt oyoqlab yugurish" (emaklab yugurish), "Hakkalagan qushchalar", "Uchinchisi ortiqcha", turli estafetalar va boshqalar; kuchga doir o'yinlar: "Oq suyak", "Chillik", "Yelkada ko'pkari", "Eshakmindi", "Arqon tortishish", "Bilak kuchini sinash", "Qo'llarda tortilish" va boshqalar; chidamlilikka doir o'yinlar: "Oq tcrakmi, ko'k terak", "Davradan chiqish", "Olamon poyga", "Dorboz", "Oqsoq qarg'a", "Oshiq" (gardkam), "Qilichbozlar", "Beshtosh", "To'qqiz tosh", "Orqang kuydi", "Bo'ta soldi", "Tortishmachoq", "Ko'z bog'lash", "Bekinmachoq", "Kim keldi", "Zuv-zuv" va boshqalar.

XULOSA: Yuqorida nomlari keltirilgan murakkab va oddiy o'zbek xalq milliy o'yinlari barcha yoshda kishilarning jismoniy sifatlarini tarbiyalash bilan birgalikda ularda insoniy fazilatlarini ham shakllantirish va ularni yanada takomillashtirishda bevosita xizmat qiladi. Bolalarda epchillik, ixchamlik, abjirlik, uddaburonlik, qayishqoqlik kabi xususiyatlarni rivojlantirishda faqat jismoniy tarbiya darslaridagi harakatli o'yinlar bilan chegaralanib qolmaslik lozim. Ularning bo'sh vaqtlarida hovli, ko'cha, maydonlarda erkin ravishda sport o'yinlari, gimnastika, yengil atletika, kurash kabi sport turlarining elementlari bilan shug'ullanishlarini ta'minlash maqsadga muvofiq bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. I.B. Usmonxujayev "1001 o'yin" kitobi.
2. K. Rahimqulov "Milliy harakatli o'yinlar" kitobi.
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/> internet sayti.
4. <https://lex.uz/docs/-6035637> internet sayti.
5. ex.uz/docs/-3578121 internet sayti.